

ADABIY MEROS

2025-YIL 1-SON / ILMIY JURNAL

Ajdar obrazining qiyosiy tahlili

Furqat va Muqimiy ijodiy hamkorligi

“Devonu lug‘otit-turk” asarida “ishmam” atamasi

“Devoni Foniy”ning Turk-islom muzeyi nusxasi xususida

Hazrati Ali haqidagi jangnomalarning Turkiyada o‘rganilishi

Turkiy xalqlar folklorida farzand tug‘ilishi bilan bog‘liq marosimlar talqini

Xalq ijodiyotida oshiq obrazining tadrijiy takomili va ma‘naviy-axloqiy martabasi

Doston janrining Amerikada o‘rganilishi masalalari (Volter Feldman tadqiqotlari misolida)

Jadid taraqqiyparvari Hoji Muin tartib bergan “Yangi adabiyot” she‘riy to‘plami haqida

O‘zbek marosim folklorida soch kulti bilan bog‘liq inonchlar va uning badiiy talqini

Rauf Parfi she‘riyatidagi sintaktik figuralarning emotsional-ekspressiv vazifasi

Xurshid Davronning pretsedent birliklardan foydalanish mahorati

Abulg‘oziy Bahodirxon ijodi va o‘zbek tarixiy nasri taraqqiyoti

Ozərbaycan musiqiy sozlarining tadqiqi masalalari

Talqin – ilmiy-nazariy muammo sifatida

Olim, ziyoli, dono

ADABIY MEROS

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYI

Bosh muharrir:
Jabbor Eshonqulov

Bosh muharrir o'rinbosari:
Shahnoza Nazarova

Mas'ul kotib:
Feruza Abdurahmonova

Muharrir:
Rustamova Dilnoza

Texnik muharrir:
G'iyosiddin O'narov

Manzilimiz:
Toshkent shahri,
Shayxontohur tumani
Navoiy ko'chasi, 69-uy
e-mail: adabiymeros@gmail.com
Tel.: (99871) 241-02-75
Jurnal 2020-yil 26-noyabrda
O'zbekiston Respublikasi
Prezidenti huzuridagi Axborot
va ommaviy
kommunikatsiyalar agentligi
tomonidan №200936238
raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.
ISSN 2181-2500

Jurnal 2025-yil 4-aprelda
nashrga berildi.

“Adabiy meros” ilmiy jurnali
O'zbekiston Respublikasi VM
huzuridagi Oliy attestatsiya
komissiyasining qaroriga ko'ra
(№327/6, 30.11.2022-y.) filologiya
fanlari bo'yicha PhD va DSc
ilmiy darajasiga talabgorlarning
dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy
nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

2025
1-son (15)

Tahrir hay'ati:

Ahmedova Shoir
Asadov Maqsud
Abdirashidov Zaynobidin
Abdurahmonova Feruza
Barakayev Rahmatulla
Bekimbetov Azamat
Boltaboyev Hamidulla
Davlatov Olim
Jabborov Nurboy
Jo'raqulov Uzoq
Jo'raboyev Otabek
Karimov Bahodir
Kamilova Saodat
Mahmudov Nizomiddin
Ochilov Nasim
Pardayev Azamat
Palimbetov Kamalboy
Soriyev San'at
Sulaymonov Mo'minjon
Sabirova Nasiba
Rajabova Burobiya
Rashidova Ma'mura
Rahmonov Nasimxon
Turdimov Shomirza
Tursunov Yusuf
To'xliyev Boqijon
Tilavov Abdumurod
Sheraliyeva Mashhura
Shodmonov Nafas
Shofiyev Obidjon
Xalilova Dilbar
Hamdamov Ulug'bek
Hasanova Shafot
Eshchanova Gavhar
Qalandarova Dilafro'z
Qosimov Abdug'ofur
Qobilov Usmon
Quronov Dilmurod
Qobilova Zebo
Yodgorova Mehribon
Chulliyeva Nilufar

Hakamlar hay'ati a'zolari:

Abduhalimov Bahrom (O'zbekiston)
Abdullajon Axmataliyev (Qirg'iziston)
Ayşe Yücel Çetin (Turkiya)
Açık Fatma (Turkiya)
Almas Ulvi (Ozarbayjon)
Anarboy Boldiboy (Qozog'iston)
Ahmet Bican Ercilasun (Turkiya)
Ali Duymaz (Turkiya)
Asel Isayeva (Qirg'iziston)
Baydemir Husayn (Turkiya)
Bakchiyev Talantaali (Qirg'iziston)
Basangova Tamara (Rossiya)
Demir Necete (Turkiya)
Fayzulloyev Baxtiyor (Tojikiston)
Fikrat Turkman (Turkiya)
Gurer Gulseven (Turkiya)
Vahit Turk (Turkiya)
Veli Savaş Yelok (Turkiya)
Ismat Çetin (Turkiya)
Ibrayev Shokir (Qozog'iston)
Karl Rechl (Germaniya)
Metin Ekici (Turkiya)
Mirzayeva Salima (O'zbekiston)
Ocal Oğuz (Turkiya)
Emek Uşenmez (Turkiya)
Eunkyung Oh (Koreya)
Rixsiyeva Gulchehra (O'zbekiston)
Sakaya Heroki (Yaponiya)
Sirojiddinov Shuhrat (O'zbekiston)
Sodiqov Qosimjon (O'zbekiston)
Selami Fedakar (Turkiya)
Temur Khocaoğlu (AQSH)
To'laganova Sanobar (O'zbekiston)
Zaytsev Ilya Vladimirovich (Rossiya)
O'rayeva Darmanoy (O'zbekiston)

**“ADABIY MEROS”
ILMIY JURNALI
2025-YIL, № 1 (15)
USHBU SONDA:**

MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK

Salimaxon Rustamiy. “Devonu lug‘otit-turk” asarida “ishmam” atamasi.....4

NAVOIY ABADIYATI

Mabruk Djurayev. “Devoni Foni”ning Turk-islom muzeyi nusxasi xususida.....8

JADID ADABIYOTI

Xilola Giyosova. Jadid taraqqiyparvari Hoji Muin tartib bergan “Yangi adabiyot” she’riy to’plami haqida.....15

OLTIN BESHIK

Hasan Bekiroğlu. Turkiy xalqlar folklorida farzand tug‘ilishi bilan bog‘liq marosimlar talqini...22

Ilhama Gasabova. Ozarbayjon musiqiy sozlarining tadqiqi masalalari.....32

Dilafro‘z Qalandarova. Doston janrining Amerikada o‘rganilishi masalalari (Volter Feldman tadqiqotlari misolida).....40

Elnura Qurbonova. Xalq ijodiyotida oshiq obrazining tadrijiy takomili va ma’naviy-axloqiy martabasi.....45

Feruza Abduraxmonova. O‘zbek marosim folklorida soch kulti bilan bog‘liq inonchlar va uning badiiy talqini.....51

Hamza Allambergenov. Ajdar obrazining qiyosiy tahlili.....59

TANQID VA TAHLIL

Qo‘ldosh Pardayev. Furqat va Muqimiy ijodiy hamkorligi.....68

Farruh Bafoyev. Hazrati Ali haqidagi jangnomalarning Turkiyada o‘rganilishi.74

Ayimxan Eshniyazova. Talqin – ilmiy-nazariy muammo sifatida.....80

TILSHUNOSLIK

Sehriyo Madaminova. Rauf Parfi she’riyatidagi sintaktik figuralarning emotsional-ekspressiv vazifasi.....87

Xurshida Sultanova. Xurshid Davronning pretsedent birliklardan foydalanish mahorati....94

FANIMIZ FIDOYILARI

Vahit Türk. Olim, ziyoli, dono.....102

ADABIY MANBALAR XAZINASIDAN

Qodirjon Ergashev. Abulg‘oziy Bahodirxon ijodi va o‘zbek tarixiy nasri taraqqiyoti.....108

4. Xalq ertaklarida ajdarho qahramonning botirligi, yengilmasligini ifoda etish uchun sinov vazifasini ham bajaradi. Ertak qahramoni uni mag‘lub etish orqali o‘zining jasoratini va kuch-qudratini namoyon etishi lozim. Ba‘zan ertak qahramoni uni yengganiga nishona sifatida ajdar terisidan tasma olib, beliga bog‘lab qo‘yadi (“Uch og‘ayni botirlar”, “Rustamzod va Sherzod”).

5. Ajdarho obrazi o‘zida sehrli xazinaning qo‘riqchisi timsolini aks ettiradi. Ertak qahramoni xazinani qo‘lga kiritish uchun uni mag‘lub etishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jumanov E. Ertaklardagi dev, pari, ilon, yalmog‘iz obrazlarining mifologik asosi // “Jahon adabiyoti” jurnali, 2022-yil 1-son.

2. O‘zbek xalq ertaklari. Uch jildlik. Birinchi jild. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.

3. O‘zbek xalq ertaklari. Uch jildlik. Ikkinchi jild. – Toshkent: O‘qituvchi, 2007.

4. Бартольд. В. В. Сочинения. Том IV. – Москва, 1967.

5. Ертегілер // Қазақ халық әдебиеті. Көп томдық. Төртінші том. – Алматы: Жазушы, 1989.

6. Жаббор Эшонкул. Фольклор: образ ва талқин. – Қарши: Насаф, 1999.

7. Жирмунский В.М., Зарипов Х.Т. Узбекский героический эпос. – Л.: Наука, 1974.

8. Жўраев М., Расулова З. Миф, маросим ва эртақ. – Тошкент: Mumtoz so‘z, 2014.

9. Мифы народов Мира. Энциклопедия в двух томах. 2-том. – Москва, 1992.

10. Насимхон Раҳмон. Турк хоқонлиги. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги Халқ ме-роси наشريёти, 1993.

11. Снесарев Г.П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. – Москва: Наука, 1969.

12. Стеблева И.В. Очерки турецкой мифологии. – Москва: Восточная литература, 2002.

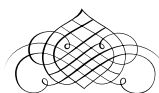
13. Фрэзер Д.Ж. Фольклор в Ветхом Завете. – М.: ИПЛ, 1986. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – Л., 1986.

14. Қарақалпақ халық ертеклери // Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 1-том. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1977.

15. Қиял-ғажайып ертегілер // Бабалар сөзі. Жүз томдық. 74-том. – Астана: Фолиант, 2011.

16. Ўзбек тилининг изоҳли лугати. 5 жилдлик. Тўртинчи жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий наشريёти, 2008.

17. https://uz.wikipedia.org/wiki/Ajdaho_obrazi

QO‘LDOSH PARDAYEV,

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti professori,
filologiya fanlari doktori*

FURQAT VA MUQIMIY IJODIY HAMKORLIGI

Annotatsiya: Milliy uyg‘onish davri Qo‘qon adabiy muhitining yetuk namoyandalari Zokirjon Furqat va Muhammad Aminxo‘ja Muqimiyning do‘stona munosabati va ijodiy hamkorligi masalasi talqin qilingan. Jumladan, ikki ijodkor she‘riy maktublari tahlili, bir-birining ijodidan ta’sirlanib yozilgan nazira va taxmislari talqini, Muqimiy qo‘lxiat bayozida Furqat ijodiga keng o‘rin ajratganligi va bayozda she‘rlarining ketma-ket kelib, bir-biriga nazira qilingani xususida muhim ilmiy-nazariy xulosalar chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: Adabiy muhit, maktub, davradoshlar, Qo‘qon, adabiy hamkorlik, nazira, davr, she‘r.

Annotation: The issue of friendship and creative cooperation of Zakirjon Furqat and Muhammad Aminkhoja Muqimi, mature representatives of Kokan literary environment of the period of national renaissance, is interpreted. In particular, the analysis of the poetic letters of the two artists, the interpretation of the poems and interpretations written under the influence of each other's works, the important scientific and theoretical conclusions were made about the fact that Furqat's work was given a large place in Muqimi's Kolkhat Bayoz, and that the Bayoz's poems came consecutively and compared to each other.

Key words: Literary environment, letter, friends, Kokan, literary cooperation, gaze, era, poem.

Milliy adabiyotimiz tarixida Qo‘qon adabiy muhitidan yetishib chiqqan ijodkorlar adabiy merosi alohida o‘rin tutadi. Qo‘qonda Muqimiy, Muhyi, Furqat, Zavqiy, Nisbatiy, Muxayyir kabi davrning yetuk ijodkorlari adabiy davra tashkil etdi. Keyinchalik, Hamza, Mirzo Ho‘qandiy, So‘fizodalar qatnashdilar. Shuningdek, bu davraga Zoriy, Yoriy, Qoriy, Pisandiy, G‘urbat, Rojii, Muntazir, Shavqiy, Nodim kabilar uyushdilar. Qo‘qonning mashhur shoirlaridan biri, “toji shoiron” deb e‘zozlangan Muhyi bo‘lsa, ikkinchisi, shubhasiz, Haziniy to‘ra deb ardoqlangan Ziyovuddin Haziniy edi. Xo‘janddan Toshxo‘ja Asiriy, Sayramdan Yusuf Saryomiy, Toshkentdan Karimbek Kamiy kabilar Qo‘qondagi adabiy suhbatlarda tez-tez ishtirok etib turdilar [Qosimov, va boshqalar. 2004: 31]. Bunday shoirlar ishtirokida o‘tkazilib turilgan adabiy yig‘inlar haqida Furqat “Ahvolot” asarida quyidagicha yozadi: “Chun yoshim soati umr shabro‘zida yigirma to‘rt shumorig‘a yetti, ul vaqt Ho‘qand viloyatidagi fozilu va rasota‘b kishilar birla ittihad aylab alarning suhbatidin ko‘b bahralar topdim va asr shuarolarikim, chunonchi mavlono Muhyi va mavlono Muqimiy va mavlono Zavqiy va mavlono Nisbatdurlar, hamisha majlis bunyod aylab zodai ta‘blarimizdin mushoira qilur erdik va bir g‘azalda tatabbu‘ ko‘rguzub, bir mazmun har nav‘ ifoda topar erdi. Goho hamd gulshanidin gul uzub, gohi na‘t naxlistonidin samarchin bo‘lur erduk. Va ba‘zi vaqt ishq tavsifi va husn ta‘rifida g‘azal mashq aylab va gohi qadimiy shuarolar devonlaridin bir sho‘x g‘azalni tofibi, anga har qaysimiz alohida muxammas bog‘lar erduk...” [Furqat, 1891: 16].

Bunday adabiy hamkorlik natijasida yaratilgan she'riy asarlarni mazkur zamondosh shoirlar ijodiy merosida ko'plab uchratish mumkin. Chunonchi, Muqimiy, Nusrat, Furqat, Muhyi, Nisbat, Zavqiy birgalikda G'oziy g'azaliga bog'langan bir muxammas oxiridagi bir band fikrimizga misol bo'la oladi:

*Umid ila Muqimiy kuyida ko'p nola qildurdi,
Topib Nusrat o'zini tig'i Furqat birla tildurdi,
O'shal Muhyi qushiga Nisbatiy Zavqiyni ildurdi,
Nihon dardingni ko'z yosh tukub olamg'a bildurdi,
Giriftor o'lmasun G'oziy kabi g'ammoz yo'ldosha.* [Zavqiy, 2003: 4].

Qo'qon adabiy muhitida mushoara, asosan, Amir Umarxon adabiy davrasida shakllandi, rivojlandi va yaxshi samaralar bergani ma'lum. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida bu ijodiy an'anani Furqat, Muqimiy, Zavqiy, Nisbatiy kabi shoirlar davom ettirdi. Bu haqda mazkur adabiy muhit tadqiqotchilaridan A.Qayumov, Sh.Yusupov, N.Jabborov, U.Otajon, O.Jo'raboevlarning muhim ilmiy kuzatishlari bor. [Qayumov, Yusupov S, Jabborov, Otajonov, Jo'raboyev O, 1961, 1995, 1994, 2009, 2007: 23,87,67,56,78].

Muqimiy va Furqatning do'stona munosabati va ijodiy hamkorligini o'rganish milliy adabiyotimiz tarixining qorong'u jihatlarini oydinlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan 7521-raqamli dastxat bayozida:

*Va'da yolg'onlar tilismi intizor eti meni,
Bosh ayog' guyo dili ummidvor etdi meni, –*

deb boshlanuvchi g'azalning to'liq matni keltirilgan. Bu g'azalning Furqat va Muqimiy hamkorligida yozilganligi xususida adabiyotshunoslar G'.Karimov, Xolid Rasul, N.Jabborovlarning ilmiy kuzatuvlari diqqatga sazovordir [Karimov, Rasulov, Jabborov, 1960, 1990, 1994: 348, 45, 44]. Jumladan, professor N.Jaborov: "...Umuman, ikki, ba'zan uch shoirning hamkorlikda g'azal bitish hodisasi Qo'qon adabiy muhitigagina xos bo'lgan xususiyatdir" [Jabborov, 1994: 4]. – deya asosli fikrlarni bildiradi.

Muqimiyning 7521 raqamli qo'lyozma dastxat bayozi Muqimiy va Furqat ijodiy hamkorligini ko'rsatuvchi muhim manba ekanligini alohida ta'kidlash kerak. Bayoz 1892-yildan so'ng ko'chira boshlanib, bu ish bir necha yil – to umrining oxirigacha davom etgan. Muqimiy o'zining turli qo'lyozmalarda tarqoq holda bo'lgan asarlarini jamlab, yaxlit bir majmua holiga keltirishni maqsad qilgan bo'lsa-da, biroq bevaqt o'lim bu ishni oxiriga yetkazishga imkon bermagan. Zero, shoirning yana ko'plab she'rlarining unga kirmay qolishi, qolaversa, bayozning oxirida anchagina bo'sh varaqlar qolib ketgani bundan dalolat beradi. To'plamdan joy olgan g'azallar orasida Muqimiyning zamondoshlari Furqat, Zavqiy va Muhayyirlarning g'azallaridan ham namunalar olingan bo'lib, ular o'z mazmuni, vazni, qofiyasi, radifi bilan Muqimiyning ayrim g'azallari bilan deyarli bir xil keladi. Bu asarlarni bir-biriga nazira tarzida yozilgan, deb qarash mumkin. Bino-barin, bunday nazira – o'xshatma she'rlar bayozda bir joyda yonma-yon beriladiki, ular o'rtasidagi yaqin adabiy hamkorlik, ijodiy musobaqa va bir mavzuda qalam tebratishdagi har bir nazm sohibining o'ziga xos mahorat sirlarini bir joyning o'zida muqoyasa qilib kuzatishda qulaylik tug'diradi. Ayniqsa, bayozda Muqimiyning Furqat ijodiga alohida o'rin ajratgani, Muqimiy bayozni o'z she'rlari bilan emas, balki Furqatning she'ri bilan boshlaydi. Demak, bayoz Furqat asari bilan ochiladi. Bu esa Muqimiyning Furqatga bo'lgan cheksiz hurmat va ehtiromidan yorqin bir dalildir.

Muqimiyning Furqat g'azallariga bog'lagan 8 muxammasi Muqimiy asarlar nashiridan ma'lum.

Muqimiy va Furqatning ijodiy hamkorligi, do'stona munosabatlari masalasi har doim ham mutaxassislar diqqat markazida turgan. Jumladan, adabiyotshunos Aziz Qayumov "Fan va turmush" jurnali 1958 yil 10-sonidagi "Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqat" sarlavhali maqolasida bunday yozadi: "...Keyinchalik Furqat o'z Vatanini qoldirib, uzoq ellarga muhojirat qilib ketishga majbur bo'lganida uning Muqimiy bilan tez-tez she'riy xatlar yozishib turganini Obidjon A'lam hikoya qilib bergan edi. O'sha paytlarda Muqimiy o'z do'stini sog'inib ko'pgina alamli she'rlar yaratgan, Furqatga yozgan bir maktubida "Dunyoni Muqimiyga g'amxona qilib ketting", deb o'zining Furqatga nisbatan samimiy do'stona muhabbatini, usiz shoirga turmushning qanchalik og'ir ekanini izhor etgan edi", – deb bu ikki ijodkor haqida qimmatli fikrlarni bildiradi olim. Furqat toshkentdan turib davradoshlariga quyidagicha salom yo'llaydi:

*Salom, ey menga yoru oshnolar,
Qadrdonlar, zamiri purziyolar.
Muqimiy, Hoji Muhiddin, Zavqiy,
Muhayyir – barcha zakkiyu rasolar.*

Furqat Muqimiy, Zavqiy, Muhayyir kabi "zamiri purziyolar", "zakkiyu rasolar"ga yo'llayotgan bu maktubida o'zining Toshkentdagi faoliyati, gazeta ishlari bilan shug'ullanib turgani haqida yozadi. Maktubning oxirida esa Muqimiydan o'z ahvoli xususida yozib turishini, mavridi kelganda do'stiga yurakdan aytadigan anchagina gaplari borligini alohida ta'kidlaydi:

*Yozing ahvolingizdan bir raqima,
Budur sizdan umidu iltijolar.
So'z o'ldi muxtasar, ziq erdi fursat,
Ko'p erdi yo'qsa, Furqat, muddaolar.*

Muqimiy ham bu she'riy maktublarga befarq bo'lgan emas. Uning Qo'qondan turib Furqatga yozgan javob maktubi quyidagi baytlar bilan boshlanadi:

*Salom, ey oshnoyi jonajonlar,
Aqidapesha, mushfiq mehribonlar.
Ayozi vaqtu Aflotuni davron,
Fariduddahr, Arastuyi zamonlar.
Kamandi fitrat ila saydi ma'ni,
Qilurg'a chastu chobuk nuktadonlar.
O'qib maktubingiz mahzun ko'ngulga,
Farahlik yetti, bo'ldim shodmonlar.*

Ushbu satrlarda Muqimiy Furqatning Toshkentda turib dunyoviy ilm-fan yutuqlari bilan tanishganligidan, ahli-donishlar bilan hamkorlikda bo'lganidan cheksiz quvonganligini ko'ramiz. Muqimiy maktubining davomida davr ziddiyatlaridan shikoyat qiladi:

*Darig'o siflalar Xo'qandda doyim,
Musulmonsiz- g'izo har lahza qonlar.
Falak tiyri jaf o' har kimga otsa,
Meni aylar, "O'shal, shul!" deb nishonlar.*

Bu misralar razolat va jaholat, zulm va haqsizlik hukm surgan jamiyatda inson huquqining, iste'dod egalarining nechog'lik tahqirlanganligiga dalildir.

Bu davradosh shoirlar qayerda bo'lmasin bir lahza ham do'stlarini unutmaydi. Furqat xorijdaligida "Vatanidan kelgan har bir xat-xabarni ko'ziga to'tiyo qiladi. Zavqiyning 1898 yili yozgan satrlaridagi ehtirosli sog'inchdan hayajonga tushadi:

*Jonimga tob soldi so'zi firoq, Furqat,
Kelkim, xarob qildi bu ishtiyoq, Furqat,
Qosid, yetur payomim, har yerda topsang oni,
Zavqiyni toqatini ko'p qilma toq, Furqat.*

Shoir Furqat darhol:

*Kezdim jahonni qolmay, Shomu Iroq, Zavqiy!
Bir topmadim seningdek ahli vifoq, Zavqiy,
Shavqi visoling ila hargiz qaror yo'qtur!
Jonimni yoqti hajru ko'nglum – firoq, Zavqiy!*

– degan satrlar bilan boshlanuvchi she'riy javob bitib yuboradi. "Iqboli noraso"ligidan, "ma'yus tole'i"dan qadrdoniga shikoyat qiladi. [Qosimov, va boshqalar. 2004: 128].

Umuman, davradosh shoirlar, xususan, Muqimiy va Furqat ijodida bunday mehr bilan yozilgan she'riy maktublar ularning bir-biriga nechog'lik qadrdon ekanligini ko'rsatadi.

"Furqatning Xo'janda yashagan davrida yozilgan "Nest" radifli g'azali o'z zamonida va undan keyin ham shoirga sharaf keltirdi. Bu g'azalga zamonasining mashhur shoirlari Tajalliy, Muqimiy, Muhyi, Mahmud Hakim Yayfoniylar javob yozganlar. [Jabborov, 2001: 31] " Natijada "Nest" radifli g'azallar turkumi yuzaga keldi. Bu haqda G'afur G'ulom, G'.Karimov, A.Abdug'afurov, N.Jabborov, A.Turdialievlar tadqiqotlarida bu g'azal va unga yozilgan javoblar tahlil etilgan. Professor N.Jabborov ta'kidlashicha, mazkur g'azalda Shamsiddin Tabriziy, Xusrav Dehlaviy kabi Sharq mumtoz adabiyoti darg'alaridan iqtiboslar keltirilgan.

Furqatning g'azali quyidagicha boshlanadi:

*Ko'hkanro tasha chun az obi ibrat tez nest,
Shahdi Shirin juz bakomi Xisravi Parvez nest.*

Mazmuni: Farhodning teshasi ibrat suvi bilan sug'orilmagan, shuning uchun Shirin shaxdi Xisrav Parvezgagina nasib bo'ldi. Mahmud Hakim Yayfoni g'azalining birinchi bayti esa quyidagicha:

*Ko'hkanga tasha chun hayrat suyidin tez emas,
Shahdi Shirin g'ayri komi Xisravi Parvez emas.*

Yuqoridagi ikki baytni muqoyasa qilsak, Mahmud Hakim Yayfoni g'azalining matla'i Furqat g'azali matla'ining aynan tarjimai ekanligini ko'ramiz. [Turdialiyev, 1990: 151].

Muqimiyning aynan shu baytga qilgan nazirasi:

*Mekanam ko'hi g'am az shavqi hamon Shirin labe,
Teshayi Farhod peshi noxuni man tez nest.*

Mazmuni: O'sha shirin lab shavqida man g'am tog'ini qaziyman, Farhod teshasi maning tirnog'imdin o'tkir emas. [Karimov, 1974: 206].

Bu bayt Furqat va Mahmud Hakim Yayfoni g'azallarining matl'ai bo'lib kelsa, Muqimiy g'azalining uchinchi baytiga tegishli. Ko'rinadiki, Muqimiy baytida Furqat baytidagi poetik ta'svir va obrazlar saqlansada, lekin Muqimiy misralarida mazmun boshqacharoq.

Umuman olganda, Furqatning Xo'janddan turib davradoshlariga javob yozish uchun yuborgan "Nest" radifli g'azali tahlili ham davradoshlar o'rtasidagi ta'sirlanish va ijodiy hamkorligini o'rganishda ilmiy qimmatga molikdir.

"Bo'ldi" "o'lmish" radifli ijtimoiy mavzudagi she'rlar ham davr shoirlari ijodida ko'plab uchraydi. Ularda zamon notinchligi, odamlarda iymon e'tiqodning yo'qolishi, xalning axloqsizligi, ayniqsa, mamlakatda qoroqchi, o'g'rilar ko'payishi natijasida odamlarning tinchligi buzilishi kabi ko'plab masalalar tasvirlanadi. Jumladan, Muqimiy "Dar mazammati zamona" sarlavhali she'rida bunday yozadi:

*Darig'okim, ajoyib turfa bir oxir zamon bo'ldi,
Iki qo'l to yoqoda yurmasang, ishlar yomon bo'ldi...
Yig'ildi har tarafdin zo'r zani, xunrez o'g'rilar;
Alardin nechasi badbaxlarni pirsion bo'ldi.* [Karimov, 1974: 359].

Professor H.Boltaboev ham bu she'r xususida fikr yuritib, Muqimiy mustamlakachi zolimlarning zo'rligini ko'rsatganini, shuningdek, olim she'r matnidagi ba'zi bir matniy tafavutlar ustida to'xtaladi. [Boltaboev, 1998: 6].

Bunday zamonaning nosozligi haqidagi Furqat she'rlari ham har jihatdan Muqimiy she'rlari bilan mutonasib. Furqat ham davr ziddiyatlari, xalqning tobora shariatdan uzoqlasha borishi, oqibatda axloqsiz kimsalarning haddan ziyod ko'payishi borasida quyidagicha bayon etadi:

*Yaqo ushlang, ayo do'stlar, zamon turfa zamon bo'ldi,
Musulmon xalqimizni fe'lu huyi ko'p yomon bo'ldi,
Adoshib to'g'ri yo'ldin, ma'siyat sori ravon bo'ldi,
Viloyat ichra nomashru' ish barcha ayon bo'ldi,
Sharorat ahliga Farg'onamiz dorulamon bo'ldi.* [Qayumov, 1986: 142].

Bunday zamon notinchligi, birgina bular ijodida emas, boshqa davr shoirlari ijodida ham ko'plab uchraydi. Zavqiy, Haziniy, Muhyi, Zoriy, Muhayyir va Nodim kabi ko'plab shoirlar shular jumlasidandir.

Umuman olganda, XIX asr oxiri – XX asr boshlari Qo'qon adabiy muhitining yetuk namoyandalari Zokirjon Furqat va Muhammad Aminxo'ja Muqimiyning do'stona munosabati va adabiy hamkorligi, ularning adabiy davrasi, she'riy maktublari davr ijtimoiy hayotini o'rganish, davrning qorong'u jihatlarini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qilishi bilan dolzarblik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Қосимов Б., ва бошқалар. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти дарслиги. – Т.: Маънавият, 2004. –Б. 31.
2. Фурқат. Аҳволот. //Туркистон вилоятининг газети, 1891. – Б.16.
3. Завқий. "Ажаб замона. (Наишга тайёрловчилар А.Мадаминов, А.Турдиалиев) – Т.: Шарқ, 2003. – Б. 4.

-
4. Қаямов А. Қўқон адабий муҳити (XVIII –XIX асрлар). – Т.: Фан, 1961; Қаямов А. Асарлар. 7-том, Т.:Мумтоз сўз, 2011; Юсупов Ш. Художон ва Фурқат. – Т.: Шарқ, 1995; Жабборов Н. Фурқат асарларининг қўлёзма манбалари. Ф.ф.н. – Т.: 1994; Отажон У. Мушоара ёхуд шеър баҳси. Т.: Мериос, 2009; Жўрабоев О. Ҳазиний тўра. – Т.: Фан, 2007.
 5. Каримов Ғ. Изоҳлар /Муқимий. Асарлар тўплами. Икки томлик, I том. – Т.: Ўздада адабийнашр, 1960. Б. 348; Расул Х. Фурқат. Асарлар мажмуаси. Икки жилдлик (араб имлосида). I жилд. – Т.: 1990; Жабборов Н. Фурқат асарларининг қўлёзма манбалари. Ф.ф.н. дис-я. – Т.: 1994. – Б. 43-44.
 6. Жабборов Н. Фурқат асарларининг қўлёзма манбалари. Ф.ф.н. дис-я. – Т.: 1994. – Б. 43-44.
 7. Қосимов Б., ва бошқалар. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти дарслиги. – Т.: Маънавият, 2004. – Б. 128.
 8. Жабборов Н. Фурқатнинг Хўжанд сафарига оид янги маълумотлар. //ЎЗМУ хабарлари, 2001.№3. – Б.31.
 9. Турдалиев А. Фурқатнинг бир тожикча газали ва унга жавоблар. – Фурқат ижодиёти. – Т.: Фан, 1990. – Б.151.
 10. Каримов Ғ. Муқимий. Асарлар тўплами. – Т.: Гафу Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат наشريёти, 1974. – Б.206.
 11. Karimov G'. Муқимий. Асарлар. – Т., 1974.-Б.359.
 12. Болтабоев Ҳ. Ёлланган адабиёт сирлари //ЎЗАС.1998, 4 декабрь.
 13. Қаямов А. Шоир Фурқат. Эссе // Шарқ юлдузи. 1986. № 4-5. – Б.142.

